

کتاب‌شناسی آثار کریم کشاورز

حسین مسرت

زندگی‌نامه

کریم کشاورز، نویسنده، پژوهشگر و مترجم نامی ایران در ۱۲۷۹ در شهر رشت به دنیا آمد. پدر وی حاج محمد وکیل التجار یزدی، در اوان جوانی به سفارش پدرش محمدحسین وکیل التجار که در باکو تجارت‌خانه داشت، از محمدآباد چاهوک یزد برای تجارت ابریشم به نواحی شمال ایران و سپس شهرهای کشور روسیه تزاری رفت. در باکو بود که سفری به رشت کرد و با همسری از آن دیار ازدواج کرد و سرانجام پس از تبعید به مشهد و فرار از آن شهر و دربه‌دوری در عشق‌آباد و باکو در شهر رشت سکنی گزید. وکیل التجار بعدها به سبب نیک‌نامی و آزادی‌خواهی خود، نماینده مردم رشت در دوره‌های یکم و دوم مجلس شورای ملی شد. وکیل التجار یزدی پس از سال‌ها مبارزه با کارگزاران محمدعلی شاه قاجار در چهل‌ویک‌سالگی و به هنگام بالا رفتن از پله‌های مجلس شورای ملی، در اثر سکت قلبی درگذشت و در ابن‌بابویه تهران به خاک سپرده شد.

کریم، تحصیلات ابتدائی را درشت گذراند سپس وارد مدرسه فلاحتی رشت شد که در آنجا هم فرانسوی می‌آموخت و هم مترجم بود. سپس در مدرسه آلیانس فرانسه در تهران تحصیلات خود را به پایان رساند. در جوانی با روزنامه‌ها و مجلات رشت همکاری فرهنگی خود را آغاز کرد. زبان روسی را در کنسولگری روس در رشت، زمانی که دبیر کنسولگری، مترجم و معلم آنجا بود، آموخت. او مدتی در مدرسه آمریکایی رشت، آموزگار زبان فارسی مبلغین آمریکایی بود و در دوران نهضت جنگل، کفیل وزارت مالیه شد. از کارهای فرهنگی به‌یادماندنی او بنیان انجمن فرهنگی در رشت بود که نمایش روی صحنه می‌پردند. وی پس از آن راهی تهران شد. بهزاد موسایی بر این باور است که داستان «خواب» که در ۱۲۹۸ در دومین شماره مجله فرهنگ چاپ شد، گویا نخستین داستانی است که در آن مجله به چاپ رسیده و نخستین داستان کشاورز است.

کریم کشاورز (از اعضای حزب کمونیست ایران، دهه ۱۹۲۰م) و برادرانش فریدون

نماینده بندر انزلی در دوره ۱۴ مجلس شورای ملی) و جمشید (نوازنده و موسیقی‌دان) از اعضای اصلی کمیته مرکزی حزب توده بودند (ویکی‌پدیا). اما خود و پسرش بهمن این عضویت را رد می‌کنند. وی در ۱۳۰۰ از وزارت معارف تقاضای امتیاز روزنامه‌ای به نام قیام می‌کند. کشاورز در ۱۳۱۲ از سوی حکومت پهلوی به جرم آزادی‌خواهی، فعالیت و گرایش‌های سیاسی به یزد تبعید شد و تا ۱۳۱۴ در یزد بود (شریفی می‌نویسد که کشاورز به سال ۱۳۱۰ به یزد تبعید شد و میرعابدینی بدون ذکر مأخذ می‌آورد: وی نه سال در یزد تبعید بود. اما فرهنگد و نسیمی، دبیران یزدی دبیرستان کیخسروی می‌گویند که وی از ۱۳۱۲ تا ۱۳۱۴ ش در یزد بود.) و در دبیرستان کیخسروی به تدریس زبان فرانسه مشغول شد. وی نخستین گام‌ها را در گردآوری ادبیات عامه مردم یزد برداشت. از او دو کتاب درباره یزد به نام‌های: *فی مده المعلومه و یادداشت‌های حسنک یزدی در سفر گیلان* و چندین گفتار در فرهنگ مردم یزد در مجله پیام نو برجای مانده است که دستاورد آن سال‌هاست. عمده فعالیت مطبوعاتی او بین سال‌های ۱۳۲۲ تا ۱۳۲۴ سردبیری روزنامه آژیر به صاحب‌امتیازی سید جعفر پیشه‌وری بود.

کشاورز در ۱۳۲۵ به عضویت هیئت‌رئیس «کنگره نویسندگان ایران» درآمد و با نویسندگان و شاعران نام‌آشنای ایران آشنا شد و سپس در برگزاری نخستین کنگره نویسندگان ایران و در انتشار مجله پیام نو همکاری کرد. همو عضو هیئت‌مدیره و دبیر انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی نیز شد. وی پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، در همان سال به جزیره خارگ تبعید شد و در مدت چهارده ماهی که آنجا بود موفق به نگارش خاطرات روزانه خود با نام *چهارده ماه در خارگ* شد.

کشاورز پس از پایان این دوران، دیگر حق کار دولتی نداشت، از این رو، در کنار کارهای گوناگونی که برای گذران زندگی انجام می‌داد، به کار ترجمه و تألیف کتاب می‌پرداخت. وی سپس با همه رفقای خود قطع رابطه کرد و دیگر به هیچ‌وجه دست به فعالیت سیاسی نزد او به واسطه ترجمه نمایش‌های فرانسوی به فارسی موفق به دریافت نشان طلا از «انجمن امید ترقی» شد و در ۱۳۴۵ با ترجمه *تاریخ ماد* اثر میخائیل دیاکونف برنده جایزه بهترین کتاب سال گردید. وی افزون بر زبان گیلکی به زبان‌های روسی و فرانسه مسلط و با زبان‌های انگلیسی، ترکی و عربی نیز آشنا بود. کشاورز بیش از هفتادسال از عمر پربارش را به ترجمه و نویسندگی گذراند و کتاب‌های زیادی را از زبان‌های روسی و فرانسه به فارسی ترجمه کرد. میرزا نژاد موحد در این باره می‌گوید:

بسیاری از آثار ادبی جهان را به فارسی ترجمه کرد که این تلاش او تأثیر مهمی در افزایش دانش داستان‌نویسی ایرانی داشت. کشاورز آثار نویسندگانی بزرگ چون: پوشکین، چخوف، گورکی، لرماتوف، تولستوی، پریستلی، گگی دو موپاسان، ژرژ سیمون و مارک تواین را به فارسی ترجمه کرد و بسیاری از آنان را برای نخستین بار به ایرانیان معرفی کرد.

او افزون بر فی مده‌المعلومه، دو رمان نیز به اسم مستعار نوشته است. حوزه کار او از ترجمه آثار ادبی مهم جهان تا ترجمه کارهای تحقیقی روسی در حوزه ایران‌شناسی را در برمی‌گرفت که مهم‌ترین حوزه کاری و به گفته ایرج افشار «خدمت بزرگ و اساسی و ماندگارتر» او بود.

وی سرانجام در ۱۷ یا ۱۸ آبان ۱۳۶۵ به سن ۸۶ در تهران از دنیا رفت و در بهشت‌زهراي تهران آرمید. کریم کشاورز پدر بهمن کشاورز، وکیل نامی ایران است و کریم کشاورز کنونی که او نیز وکیل نامداری است، نوه اوست.

کتاب‌شناسی‌های پدیدآور یکی از ابزارهای رسیدن به دانسته‌ها درباره جایگاه ادبی، فرهنگی یا علمی آن فرد است. دسترسی به فهرست کامل کتاب‌های چاپ‌شده در ایران، به‌رغم وجود دوره‌های پنج‌جلدی فهرست کتاب‌های چاپی فارسی اثر خان‌بابا مشار، کتاب‌های ایران، کتاب‌شناسی ملی ایران، پیک کتاب، کتاب‌نامه، کارنامه نشر و حتی فهرست ناشران دولتی و غیردولتی، کاری بسیار دشوار است، حتی کتابخانه ملی ایران که می‌بایست دست کم یک نسخه از کتاب‌های چاپ‌شده را در اختیار داشته باشد، بسیار کمبود دارد، به همین سان است کتابخانه‌های مجلس شورای اسلامی، آستان قدس رضوی، دانشگاه تهران، مرعشی قم و نیز تارنماهای خانه کتاب ایران، کتابخانه ملی، کتابخانه آستان قدس رضوی، پایگاه اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های ایران و غیره.

شاید اگر روزی فهرستگان کتب فارسی موجود در کتابخانه‌های ایران فراهم آید، بتوان به فهرست نسبتاً کاملی از این کتاب‌ها دست یافت. از این رو بنا به دلایل گفته‌شده، تدوین فهرست آثار نویسندگان، به‌ویژه آنهایی که در سرای دیگر آرمیده‌اند، بسیار دشوار است.

فهرست حاضر که نخست با مراجعه به کتابخانه وزیر یزد، سپس کتاب‌های مهم کتاب‌شناسی ایران، زندگی‌نامه‌های کریم کشاورز و سرانجام پایگاه‌های مجازی اطلاع‌رسانی گردآوری و سامان‌یافته است، تنها شامل کتاب‌های ترجمه و تألیف روانشاد کریم کشاورز، مترجم نامی فرانسه و روسی در ایران می‌شود. در این کتاب‌شناسی که از آغاز تا پایان ۱۳۹۷

را در برمی گیرد، به دلیل محدودیت جا و فراوانی گفتارهای آن زنده یاد، از تدوین گفتارهای وی که عمدتاً در مجلات آثریر، پیام نو و پیام نوین است، چشم پوشی شد. بخشی هم در انتهای این فهرست با عنوان «ناشناخته‌ها» به نقل از پشت جلد کتاب «کشاورزی و مناسبات ارضی در ایران» قرار دارد که به دلیل عدم اطمینان از اینکه کتاب یا مقاله است در آنجا، جای گرفته، شاید روزی به همت مترجمان و دوستان و صاحبان کتابخانه‌های شخصی این کتاب‌شناسی راست و بی کم‌وکاست گردد. آثار کریم کشاورز را که اکنون ۶۲ عنوان را در برمی گیرد، می‌توان به سه بخش: کتاب‌های تألیفی، ترجمه‌های تاریخی و ادبی تقسیم کرد. (در این فهرست اگر یک کتاب به وسیله ناشران گوناگون چاپ شده، آمده است، ولی اگر از یک ناشر بوده، فقط آخرین چاپ قید شده است.)

(در فهرست خانه کتاب ایران، نام کریم کشاورز به عنوان همکار در تدوین چندین کتاب قانون، گردآوری بهمن کشاورز آمده است که گویا وی باید فرزند بهمن کشاورز باشد.)

آیاری در ترکستان: واسیلی ولادیمیریچ بارتولد، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران، ۱۳۵۰، وزیری، ۳۱۴ ص.

آشغال دونی: کارولینا ماریاد ژزوس، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: نیل، چاپ چهارم، ۱۳۶۴، رقی، ۲۵۱ ص. (چاپ اول، ۱۳۴۲).

آفو و همسرش: (بازنویسی داستان کوتاه کردی): [مارگاریتا باریسونو رودنکو؛ ترجمه: کریم کشاورز؛ تلخیص کننده]: آراز نوروزی، ارومیه: خسروانی مجد، ۱۳۹۶، ۹ ص، مصور. (افسانه‌های کردی. فارسی. برگزیده).

ادبیات فارسی بر مبنای تألیف استوری: چارلز آمبروز استوری، ترجمه به روسی: یو. آ. برگل، ترجمه: کریم کشاورز و دیگران، تحریر: احمد منزوی، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۲، ۲ ج.

اسلام در ایران (از هجرت تا پایان قرن نهم هجری): ایلیا پاولوچ پطروشفسکی، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: پیام، چاپ ششم، ۱۳۶۳، وزیری، ۵۶۵ ص. (چاپ اول، ۱۳۵۰)

اشکانیان: میخائیل میخائیلوویچ دیاکونف، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: انجمن ایران باستان، ۱۳۴۴/ تهران: پیام، چاپ سوم، ۱۳۷۹، رقی، ۲۰۸ ص، مصور / تهران: وانی، ۱۳۹۴، وزیری، ۱۸۴ ص.

افسانه‌های کردی: گردآورنده: مارگاریتا باریسونو رودنکو، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: آگاه. و فرانکلین، ۱۳۵۲، رقعی، ۳۶۵ص / تهران: جامی، ۱۳۹۱، رقعی، ۳۶۸ص / تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۹۳، ۳۰۳ص.

امضای مرموز: ژرژ سیمون، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: سازمان کتاب‌های جیبی، ۱۳۴۱، جیبی، ۱۹۴ص / تهران: نگاه، ۱۳۹۰، ۱۹۱ص / تهران: آوای روزان، ۱۳۹۵، رقعی، ۱۸۱ص.

باران سیاه: ماسودزی ایبوسه، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: آگاه، ۱۳۵۶، ۲۳۶ص / تهران: چشمه، ۱۳۸۹.

بازی مرگ: ارل استانلی گاردنر، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: سازمان کتاب‌های جیبی، ۱۳۴۲، جیبی، ۱۸۷ص.

بلا (ترجمه کتاب قهرمان عصر ما): میخائیل لرماتوف، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: نشریه انجمن روابط فرهنگی ایران با اتحاد جماهیر شوروی، ۱۳۲۵، رقعی، ۳۴ص.

پارت و روم: بوکشچانین، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: نگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۶. (در دست چاپ) [نقل از کتاب امروز، ص ۱۳]

تاریخ ایران از دوران باستان تا پایان سده هیجدهم: نینا ویکتوروونا پیگوسکایا و دیگران، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، ۱۳۴۶ / تهران: پیام، چاپ [ششم]، ۱۳۸۴، وزیری، ۷۳۸ص.

تاریخ ماد: ایگور میخائیلوویچ دیاکونف: ترجمه: کریم کشاورز، تهران: علمی و فرهنگی، چاپ دهم، ۱۳۹۱، وزیری، ۶۸۴ص. (چاپ اول، نگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۵).

تاریکی گرتلی: جان بویتون پرستلی، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: امیرکبیر، چاپ سوم، ۱۳۵۳، رقعی، ۱۹۶ص. (چاپ اول، ۱۳۲۴)

ترکستان نامه (ترکستان در عهد هجوم مغول): واسیلی ولادیمیروویچ بارتولد، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۲ / تهران: آگاه، چاپ دوم، ۱۳۶۶، وزیری دوجلدی، ۱۳۲۸ص / تهران: آگه، چاپ سوم، ۱۳۸۷، ۲ج، وزیری، ۶۷۲+۶۵۰ص.

جنایتی در گابون: ژرژ سیمون، ترجمه: کریم کشاورز. [کتاب گیلان ۲: ۷۱۴]

چند حکایت از ملا نصرالدین: بنگرید: ملا نصرالدین.

چهارده ماه در خارگ (یادداشت‌های روزانه زندانی): تألیف: کریم کشاورز، تهران: پیام، ۱۳۶۳، رقعی، ۳۳۶ص.

- حسن صبّاح: تألیف: کریم کشاورز، زیر نظر: محمّدعلی اسلامی ندوشن، تهران: ابن سینا و فرانکلین، چاپ [سوم]، ۱۳۵۴، ۲۵۵ص. (چاپ اول، ۱۳۴۴) / تهران: علمی و فرهنگی، کتاب‌های پرنده آبی، ۱۳۹۴، ۲۱۴ص.
- خاطرات ماکسیم گورکی دربارهٔ لنین. بنگرید: لنین.
- خاطره‌های جنگ دوم جهانی (۱۹۴۲-۱۹۴۴): شارل دوگل، ترجمه: کریم کشاورز و مرتضی آجودانی (جلد سوم)، تهران: مروارید، چاپ پنجم، ۱۳۶۸، وزیری، ج ۱ و ۲، ۴۲۲+۲۲۲ص. (چاپ اول، ۱۳۴۲).
- خلاصه مقالهٔ گ. ای. کاستیکوا دربارهٔ رسم الخطّ سلطان‌علی مشهدی: گ. ا. کاستیکوا، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: پیام، [چاپ دوم]، ۱۳۶۲، ۴۸ص، مصوّر. (به همراه رسالهٔ سلطان‌علی مشهدی). (چاپ اول، ۱۳۵۶)
- داستان مرد ناشناس: آنتون پاولوویچ چخوف، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: پیام، چاپ دوم، ۱۳۵۳. (چاپ اول، ۱۳۵۰) (به همراه روستائیان)
- دختر سبک‌سر، حکایت نقّاش: آنتون پاولوویچ چخوف؛ ترجمه: کریم کشاورز و عبدالحسین نوشین، اصفهان: فردا، ۱۳۹۰، رقعی، ۱۳۲ص.
- دخترک خردمند: (بازنویسی داستان‌های کوتاه کردی): [مارگاریتا باریسونو رودنکو؛ ترجمه: کریم کشاورز؛ تلخیص کننده]: آزار نوروزی، ارومیه: خسروانی مجد، ۱۳۹۶، ۱۴ص، مصوّر (افسانه‌های کردی. فارسی. برگزیده)
- دشمنان، نمایشنامه: ماکسیم گورکی، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: مجلهٔ پیام نو، ۱۳۲۶، رقعی، ۹۴ص / تهران: نگاه و شباهنگ، چاپ سوم، ۱۳۵۷، رقعی، ۹۴ص.
- دو برووسکی: الکساندر سرگیویچ پوشکین، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی، ۱۳۲۴، رقعی، ۱۳۰ص / تهران: پیام، چاپ دوم، ۱۳۵۱، رقعی، ۱۳۲ص.
- دوران کودکی: ماکسیم گورکی، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: سپهر، ۱۳۳۰، رقعی، ۲۶۸ص / تهران: سازمان کتاب‌های جیبی، چاپ دوم، ۱۳۴۱، جیبی، ۳۲۶ص / تهران: آگاه، ۱۳۸۸ / تهران: نگاه، چاپ سوم، ۱۳۹۲، رقعی، ۳۲۰ص.
- دهقانان: آنتون پاولوویچ چخوف، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: سازمان کتاب‌های جیبی، چاپ دوم، ۱۳۴۲، جیبی، ۶۴ص. (همراه با روشنایی‌ها) ن. ن. ک: روستائیان.
- رسالهٔ سلطان‌علی مشهدی در خوشنویسی. بنگرید: خلاصهٔ مقالهٔ گ. ا. کاستیکوا.

روستائیان، روشنائی‌ها، داستان مرد ناشناس: آنتون پاولوویچ چخوف، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: پیام، فرانکلین، چاپ چهارم، ۱۳۵۴، ۲۲۷ص. (چاپ اول، ۱۳۵۰) / تهران: ناهید و علمی و فرهنگی، چاپ سوم، ۱۳۸۹، ۲۶۰ص.

روشنائی‌ها: آنتون پاولوویچ چخوف، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: سازمان کتاب‌های جیبی، ۱۳۴۲ / تهران: پیام، چاپ سوم، ۱۳۵۳ (همراه روستائیان).

زارع شیکاگو: مارک تواین، اقتباس توسط: گابریل تیموری (به فرانسه)، ترجمه: کریم کشاورز، تهران، ۱۳۲۹، ۵۴ص / تهران: سپهر، چاپ دوم، ۱۳۵۱، رقی، ۶۵ص، مصور.

زبان‌های ایرانی: یوسیف میخائیلوویچ آرانسکی، ترجمه: کریم کشاورز. [نقل از کیهان ۶۵/۹/۱: ۶] (شاید همان کتاب مقدمه فقه اللغة ایرانی باشد)

زن حيله گر (بازنویسی داستان کوتاه کردی): [مارگاریتا باریسونو رودنکو؛ ترجمه: کریم کشاورز؛ تلخیص‌کننده]: آزار نوروزی، ارومیه: خسروانی مجد، ۱۳۹۶، ۱۳ص، مصور (افسانه‌های کردی. فارسی. برگزیده)

زندگانی من: کودکی، نوباوگی، جوانی: لی‌یف نیکالایوویچ تولستوی، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: جامی و مصدق، ۱۳۹۶، رقی، ۴۶۴ص.

زن عاقل: (بازنویسی داستان کوتاه کردی): [مارگاریتا باریسونو رودنکو؛ ترجمه: کریم کشاورز؛ تلخیص‌کننده]: آراز نوروزی، ارومیه: خسروانی مجد، ۱۳۹۶، ۱۳ص، مصور. (افسانه‌های کردی. فارسی. برگزیده)

شبی در چهارراه: ژرژ سیمنون، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: سازمان کتاب‌های جیبی، ۱۳۴۱، جیبی، ۲۸۰ص / تهران: نگاه، ۱۳۹۰، ۲۴۸ص.

شهر در تاریکی: جان بوینتون پریستلی، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: گوتمبرگ، ۱۳۳۹. شهریار کوهسار: ادمون فرانسوا والانتن آبو، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: سازمان کتاب‌های جیبی، ۱۳۴۳، جیبی، ۱۲۶ص / تهران: لوح، ۱۳۵۷، ۱۱۷ص.

عشق بی‌پیرایه: واندا واسیلوسکایا، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: پیام، چاپ سوم، ۱۳۵۵، رقی، ۱۴۳ص. (چاپ اول، ۱۳۲۸) / تهران: سازمان کتاب‌های جیبی، ۱۳۴۶، جیبی، ۲۸۷ص / مشهد: بوتیمار، چاپ دوم، ۱۳۹۲، رقی، ۱۶۰ص / تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۹۴، ۱۶۸ص.

فرخنده‌نامه: تألیف: کریم کشاورز. (در دست چاپ)

فی مده المعلوماته: تألیف: کریم کشاورز، تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۵، رقی، ۱۹۲ص.

- قربانعلی بک و نه داستان دیگر: جلیل محمد قلی زاده (ملاً نصرالدین)، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: نگاه، چاپ سوم، ۱۳۵۷، رقعی، ۱۴۹ص. (چاپ اول، ۱۳۵۵).
- قهرمان دوران: میخائیل یوریچ لرموتوف، ترجمه کریم کشاورز، تهران: مؤسسه مطبوعاتی هنر پیشرو، ۱۳۳۱، ۲۴۶ص، مصور / تهران: سازمان کتاب‌های جیبی، چاپ دوم، ۱۳۴۱، ۲۶۶ص / تهران: امیرکبیر، چاپ پنجم، ۱۳۹۳، رقعی، ۱۹۲ص، مصور / تهران: نگاه، ۱۳۸۹، ۲۲۴ص.
- کارد و طناب: ژرژ سیمنون، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: سازمان کتاب‌های جیبی، ۱۳۴۱، ۲۲۸ص / تهران: نگاه، ۱۳۹۰، جیبی، ۲۴۸ص.
- کشاورزی و مناسبات ارضی ایران در عصر مغول (قرن های ۱۳، ۱۴ میلادی): ایلیا پاولوچ پطروشفسکی، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران، ۱۳۴۴، ۲ج، مصور / تهران: ابوریحان (نیل)، چاپ سوم، ۱۳۵۷، مصور.
- کودکی، نوباوگی و جوانی: لی یف نیکولایویچ تولستوی، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: سپهر و فرانکلین، ۱۳۴۵، رقعی، ۴۰۹ص، مصور / تهران: علمی و فرهنگی، چاپ دوم، ۱۳۹۵، ۴۵۱ص.
- گزیده مقالات تحقیقی: واسیلی ولادیمیریویچ بارتولد، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۸، وزیری، ۵۰۴ص.
- گمشده و نوزده داستان دیگر: بنگرید: وجدان گمشده،
- گیلان: تألیف: کریم کشاورز، زیر نظر: محمدعلی اسلامی ندوشن، تهران: ابن سینا، ۱۳۴۷، ۱۵۲ص، مصور / تهران: فرانکلین، ۱۳۴۷، ۱۵۲ص، مصور / تهران: سازمان کتاب‌های جیبی، فرانکلین، چاپ دوم ۱۳۵۶، رقعی، ۱۶۶ص، مصور / رشت: فرهنگ ایلیا، ۱۳۹۴، رقعی، ۲۰۲ص.
- لیخند بخت (مونت اوربول): گئی دومو پاسان، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: مروارید، ۱۳۴۱، رقعی، ۲۵۱ص.
- لنین: ماکسیم گورکی، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: سپهر، چاپ دوم، ۱۳۳۰، ۷۲ص (چاپ اول، ۱۳۲۵) و چاپ دوم به نام: خاطرات ماکسیم گورگی درباره لنین / تهران: پژوهش، ۱۳۵۸، ۷۲ص / تهران: کاوش، چاپ پنجم، ۱۳۵۸، ۶۴ص، مصور.
- ماجرای زن مگار و شکستن جناق (بازنویسی داستان کوتاه کردی): مارگاریتا باریسونو رودنکو، ترجمه: کریم کشاورز، بازنویسی: کوشا نوروزی، ارومیه: خسروانی مجد، ۱۳۹۶،

- رقعی، ۱۶ص، مصور.
- مقدمه فقه اللغة ایرانی: یوسف میخائیلوویچ اُرانسکی، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: پیام، چاپ دوم، ۱۳۷۹، وزیری، ۴۲۴ص، مصور. (چاپ اول، ۱۳۵۸)
- ملائنصرالدین: مجموعه داستان: جلیل محمدقلی زاده؛ ترجمه: کریم کشاورز، تهران: ثالث، ۱۳۹۲ / مشهد: بوتیمار، چاپ دوم، ۱۳۹۳، ۱۱۲ص.
- موزیک ها: آنتون پاولوویچ چخوف، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: روزنامه‌آژیر، ۱۳۲۳، جیبی، ۴۴ ص / بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا (تهران: داد)، جیبی، ۴۴ ص / چاپ دوم به نام: دهقانان، چاپ سوم به نام: روستائیان.
- موضوع روسیه: نمایشنامه در سه پرده و هفت تابلو: کنستانتین میخائیلوویچ سیمونوف، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: بی‌نا، ۱۳۲۶، رقی، ۱۲۲ص.
- نهضت سریداران خراسان: ایلیا پاولوچ پتروشفسکی، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: فرهنگ ایران‌زمین، ۱۳۴۱، رقی، ۱۰۰ص / تهران: پیام، چاپ سوم، ۱۳۵۱، رقی، ۱۱۹ص.
- وجدان گمشده، مجموعه بیست داستان از ترجمه‌های پیشین: میخائیل آکساندروویچ شولوخف و دیگران، تهران: جاویدان، ۱۳۵۵، رقی، ۳۳۰ص
- هزار سال نثر پارسی: تألیف: کریم کشاورز، تهران: سازمان کتاب‌های جیبی، ۴۶-۱۳۴۵، جیبی، ۵ / تهران: امیرکبیر و سازمان کتاب‌های جیبی، چاپ دوم، ۱۳۵۳ / تهران: سازمان کتاب‌های جیبی و فرانکلین، چاپ [سوم]، ۱۳۵۵، جیبی، ۵ / تهران: علمی و فرهنگی (سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی)، چاپ [نهم]، ۱۳۹۶، رقی، ۳، ج، ۱۵۱۹ص.
- یادبودهای انقلاب جنگل، با نوشته‌هایی از: کریم کشاورز [و دیگران]، تألیف و گردآوری: هوشنگ عباسی؛ به کوشش: محمدرضا توسلی، رشت: بلور، ۴۳۳، ۱۳۹۰ص، مصور.
- یادبوده‌ها، تألیف: کریم کشاورز، تهران: پیام (در دست چاپ). (بخشی را در مجله آینده چاپ کرده است)
- یادداشت‌های حسنگ یزدی در سفر گیلان، تألیف: کریم کشاورز، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۰، بیاضی، ۵۶ص، مصور.

ناشناخته‌ها

- آتاترول: هانری هسن، ترجمه: کریم کشاورز.
- ای پدر و مادر که در آسمانی: والتین پتروویچ کاتایف، ترجمه: کریم کشاورز.

- باغ ایغور (بخشی از -): آنا تول فرانس، ترجمه: کریم کشاورز.
تراژدی المنصور: هانری هسن، ترجمه: کریم کشاورز.
داستان؟: پانائیتی استراتی، ترجمه: کریم کشاورز.
روی سنگ سفید: آنا تول فرانس، ترجمه: کریم کشاورز.
ژرمانیا: هانری هسن، ترجمه: کریم کشاورز.
ژول سزار (چند قطعه از -): ویلیام شکسپیر، ترجمه: کریم کشاورز.
سینا: بیه رکورنی، ترجمه: کریم کشاورز.
قطعاتی از اشعار نکراسوف: آلكساندر میخائیلوویچ نکراسوف، ترجمه: کریم کشاورز.
کلاک آباد شده: میخائیل آلكساندروویچ شولوخف، ترجمه: کریم کشاورز.
مالک وحشی: سالیته کوف شچدرین، میخائیل یوگرافوویچ، ترجمه: کریم کشاورز.
مکبث (چند قطعه از -): ویلیام شکسپیر، ترجمه: کریم کشاورز.
مولود انسان: ماکسیم گورکی، ترجمه: کریم کشاورز.
هوراس: بیه رکورنی، ترجمه: کریم کشاورز.

کتاب نامه

الف - کتاب و نشریه

- آقا شیخ محمد، مریم و سعید نوری نشاط: گلزار مشاهیر، زندگی نامه درگذشتگان مشاهیر ایران (۱۳۵۸-۱۳۷۶)، تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۷۷: ۳۲۵.
افشار، ایرج و حسین بنی آدم: کتاب های ایران، ۱۳۳۳-۱۳۴۵، تهران: انجمن کتاب، ۱۳ ج.
افشار، ایرج و حسین بنی آدم: کتاب شناسی ده ساله (۱۳۳۳ - ۱۳۴۲) کتاب های ایران، تهران: انجمن کتاب، ۱۳۴۶.
افشار، ایرج: نادره کاران (سوگنامه ناموران فرهنگی و ادبی)، به کوشش: محمود نیکویه، تهران: قطره، ۱۳۸۳: ۶۱۲-۶۱۴ // تهران: دکتر محمود افشار، سخن، ویرایش دوم، ۱۳۹۸، ج ۱: ۸۵۴-۸۵۷، ج ۲: ۱۰۸۴، ۱۶۱۰.
بنی آدم، حسین: کتاب شناسی موضوعی ایران: از ... تا ۱۳۵۴، تهران: مرکز اسناد فرهنگی آسیا، ۱۳۵۸.
— کتاب شناسی موضوعی ایران: سال های ۱۳۴۳ - ۱۳۴۸، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۲.

رفیعی، محمدعلی (حمید): پیک کتاب، تهران: پیک کتاب، ۱۳۶۳، ج ۹.
زهری، محمد و دیگران: کتابشناسی ملی ایران، ۱۳۴۳-۱۳۷۵، تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۷۵-۱۳۴۴.

شریفی، محمد: فرهنگ ادبیات فارسی، تهران: معین، ۱۳۸۷: ۱۱۶۳.
فهرست برگه‌های کتابخانه‌های عمومی کشور، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و دبیرخانه هیئت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۶۴-۱۳۷۱، ج ۳.
کارنامه نشر، تهران: خانه کتاب، ۱۳۷۵-۱۳۸۷.

کاظمینی، محمد: دانشنامه مشاهیر یزد، یزد: ریحانه الرسول، ویرایش دوم، ۱۳۸۲، ج ۲: ۱۲۳۳-۱۲۳۴.

کتابنامه فهرست کتاب‌های منتشره، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. سال‌های گوناگون.

«کریم کشاورز» کیهان، ش ۱۲۸۹۰ (۱/۹/۱۳۶۵): ۶.

«کریم کشاورز؛ مترجم، نویسنده، انسان»، کتاب امروز، خرداد ۱۳۵۱، شماره ۳، ص ۲-۱۳.
مسرت، حسین: «یادبوده‌هایی از کریم کشاورز»، یزد، یادگار تاریخ، تهران: دف، ویرایش دوم، ۱۳۹۵، ج ۱: ۱۵۲-۱۵۳.

مشار، خان‌بابا: فهرست کتاب‌های چاپی فارسی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۲، ج ۲.

— فهرست کتاب‌های چاپی فارسی، تهران: بی‌نا، [ویرایش چهارم]:

۱۳۵۰-۱۳۵۸، ج ۵.

— مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی از آغاز تا کنون، تهران: بی‌نا، ۱۳۴۳، ج ۵، ستون ۷۱-۷۳.

میرعابدینی، حسن: فرهنگ داستان نویسان ایران از آغاز تا امروز، تهران: چشمه، ۱۳۸۶: ۲۲۸.

نوابی، داود: تاریخچه ترجمه فرانسه به فارسی در ایران از آغاز تا کنون، تهران: بی‌نا، ۱۳۶۳.

ب- منابع مجازی

«با کریم کشاورز»، تارنمای انتشارات نگاه. [www. negahpub.com](http://www.negahpub.com).

پایگاه اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های ایران www.lib.ir

تارنمای سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران. www.Nlai.ir

تارنمای کتابخانه دیجیتال آستان قدس رضوی www.digital.aqlibrary.ir [حکیمیان، هادی]: «یادی از کریم کشاورز؛ مترجم بزرگ یزدی»، تارنمای حوزه هنری یزد (۱۳۸۹/۱۱/۳).

«فهرست کتاب‌های کریم کشاورز» تارنمای خانه کتاب ایران.

www.ketab.org.ir

«کتاب‌شناسی آثار کریم کشاورز» روز آهنگ. www.roozahang.com «کتاب‌هایی که مؤسس "انجمن فرهنگی رشت" نوشت، کتاب‌شناسی کریم کشاورز»، خبرگزاری ایبنا (۱۳۹۳/۸/۱۷).

«کریم کشاورز» تارنمای کتابناک. www.ketabnak.com

«کریم کشاورز» ویکی‌پدیا، دانشنامه آزاد. www.fa.wikipedia.org میرزائزاد موحد، هادی «داستان معاصر گیلان» تارنمای پزشکان گیل (۲۱ / ۲ / ۱۳۸۹).